

III. PRIEVOLIŲ TEISĖ

ASMENŲ PASIKEITIMAS PRIEVOLĖJE (KAI KURIE TEORINIAI IR PRAKTINIAI ASPEKTAI)

Doc. dr. Dangutė Ambrasienė

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas
Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Telefonas 62 77 63
Elektroninis paštas d.ambrasiene@tic.lt

Pateikta 2002 m. vasario 8 d.

Parengta spausdinti 2002 m. birželio 16 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Civilinio proceso katedros vedėjas dr. Virgilijus Valančius ir šio fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros lektorius dr. Egidijus Baranauskas

S a n t r a u k a

Asmenų pasikeitimo prievolėje atskiri institutai iš tiesų yra reikšmingi civilinei teisei apyvartai. Todėl teisingas naujojo Civilinio kodekso (toliau – CK) normų aiškinimas ir taikymas yra itin svarbus. Straipsnyje nagrinėjami asmenų pasikeitimo prievolėje institutų esmė, reikšmė, taip pat teisinio reglamentavimo ypatumai naujajame CK. Nagrinėjami kai kurie teoriniai reikalavimo perleidimo, skolos perėjimo, faktoringo, subrogacijos aspektai, atskleidžiami šių institutų panašumai ir skirtumai, analizuojama jau susiklosčiusi teisminė praktika, nurodomi teisinio šių institutų reglamentavimo trūkumai 1964 m. CK. Pateikiama motyvacija, kodėl reikalavimo perleidimas neturėtų būti laikomas abstrakčiu sandoriu, kaip mano kai kurie autoriai. Atskirai, kaip viena iš cesijos rūšių, aptarta nauja civilinio teisinio reguliavimo faktoringo sutartis, nurodyti šią sutartį kvalifikuojantys požymiai, leidžiantys atskirti šią sutartį nuo paprastos cesijos. Taip pat atskleista subrogacijos instituto esmė ir reikšmė.

Naujajame CK nurodomas trijų rūšių asmenų pasikeitimas prievolėje – kreditoriaus pasikeitimas prievolėje, skolininko pasikeitimas (skolos perkėlimas) ir subrogacija – prievolės įvykdymas trečiojo asmens, kuris tuo pat metu įgyja kreditoriaus teises.

Reikalavimo perleidimo (*cessio*) ir skolos perkėlimo (*cessio debitis*) institutai buvo žinomi romėnų teisėje. Kai vietoj natūrinio ūkio atsirado prekinė gamyba, prievolės tapo reikšminga daugelio romėnų turto dalimi, todėl reikėjo didesnio lankstumo įgyvendinant prievolinius santykius. Tuoj po novacijos atsiranda cesija, kaip kreditoriaus prievolėje pakeitimo būdas, kuris, skirtingai nuo novacijos, tapo būdu kreditoriui pakeisti, nesugriaunant pačios prievolės. Cedento (kreditoriaus, norinčio perleisti reikalavimo teisę) ir cesionarijaus (asmens, kuriam perleidžiama reikalavimo teisė) santykiai pradžioje buvo grindžiami pavedimo sutartimi. Vėliau cesionarijaus teisių apsauga buvo stiprinama. Bet teoriškai romėnų teisė niekuomet nepripažino iš prievolės išplaukiančių teisių perleidimo, cesionarijui buvo suteikta tik teisminė jo interesų apsauga. Cesijos būdu perleidžiamų teisių katalogas buvo išsamus. Ulpianas rašė: „*Nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse haret*” (niekas negali perleisti kitam daugiau teisių, negu jis pats turi). Tai principas, išlikęs per amžius iki šių dienų. Prireikus pradinį skolininką pakeisti nauju (*expromissio*) reikalauta kreditoriaus sutikimo, kas taip pat išlieka ir mūsų dienomis.

Reikalavimo perleidimo ir skolos perkėlimo institutai buvo reglamentuoti ir Lietuvos 1964 m. CK (238–243 str. str.). Tačiau šie institutai ankstesnėje teisinėje praktikoje buvo

naudojami beveik išimtinai tarp fizinių asmenų. Atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę, plėtojantis ekonominiams santykiams pastebėtas cesijos reikšmės padidėjimas. Tai lėmė ir subjektinės šių institutų sudėties pasikeitimus bei platesnį taikymą. Bet tai, kad CK normose nebuvo pakankamai aiškių cesijos ribojimų, palyginti skurdus šio instituto teisinis reglamentavimas lėmė ir neigiamus reiškinius – kai kurie ūkio subjektai naudodamiesi šiais institutais slėpė savo lėšų judėjimą, siekdami išvengti mokesčių mokėjimo. Kaip rodo teisminė praktika, teisinių santykių dalyviai, taip pat teismai ne visada tinkamai suprato reikalavimo perleidimo ir skolos perkėlimo sandorių prigimtį, jų vykdymo teisinės pasekmes, taip pat naujai atsiradusių teisinių santykių ypatumus.

Nors naujajame CK atskirose 6 knygos normose reglamentuojami reikalavimo perleidimo (VI skyrius) ir skolos perkėlimo (VIII skyrius) institutai, pažymėtina, kad atskira asmenų pasikeitimo prievolės rūšimi laikytinas taip pat susitarimas, kuriuo yra perleidžiamas reikalavimas ir perkeliama skola tuo pačiu metu. Be to, XLV CK skyriuje reglamentuota faktoringo sutartis – komercinė sutartis, skirta piniginio reikalavimo perleidimui su specifiška subjektyvia sudėtimi ir sąlygomis, kuri laikytina cecijos rūšimi.

1. Reikalavimo perleidimas (cesija)

CK 6.101 straipsnis leidžia *perleisti reikalavimą ar jo dalį kitam asmeniui, jeigu tai neprieštarauja įstatymams ar sutarčiai arba jeigu reikalavimas nesusijęs su kreditoriaus asmeniu.*

Reikalavimo perleidimą reglamentuojančios normos nenumatė ir dabar nenumato reikalavimo perleidimo pagrindų. Todėl dažnai cesijos sandorį teisinių santykių dalyviai ir net teismai laiko abstrakčiu sandoriu, neturinčiu pagrindo, arba nuo to pagrindo (tikslu) nepriklausančiu, t. y. egzistuojančiu savaime. Toks supratimas, deja, lėmė kai kurias teisės taikymo praktikos klaidas.

Cecijos sutartimi cedentas perduoda cesionarijui tam tikrą teisę sutarties arba įstatymo pagrindu. Tuo pat metu pirmuoju atveju paties teisių perdavimo pagrindas, kuris sieja cedentą ir cesionarijų, yra sutartis. Ir ta sutartimi yra ne cesija, kaip dažnai manoma, bet sutartis, kurioje vyksta reikalavimų perleidimas, t. y. sutartis, sudaranti cesijos esmę.

Praktika rodo, jog reikalavimo perleidimas niekada nevykdomas savaime, tik dėl to, kad ankstesnis kreditorius perduotų reikalavimą naujajam. Šalys, sudarydamos reikalavimo perleidimo susitarimą, turi kokį nors tikslą (įvykdyti prievolę, atsiradusią iš pirkimo–pardavimo sutarties reikalavimo perleidimu, padovanoti reikalavimo teisę, gražinti reikalavimo perleidimu skolą ir pan.). Pažymėtina, kad reikalavimo perleidimo sutartimi perleidžiamas ne daiktas, bet reikalavimo teisė.

Todėl vertinant cesijos teisinius santykius būtina išskirti 3 dalykus:

1. prievolę, iš kurios atsirado teisės, esančios reikalavimo perleidimo dalyku;
2. sandorį, kurio pagrindu pradinis kreditorius perduoda naujam kreditoriui reikalavimo teisę reikalavimo perleidimo forma (perleidimo pagrindas);
3. patį cesijos sandorį, kuriuo perleidžiamas reikalavimas (atsisakoma reikalavimo teisės).

Praktikoje dažniausiai dokumentas, kuriuo atsisakoma reikalavimo teisės, ir teisės perleidimo aktas yra vienas dokumentas, todėl jie dažnai supainiojami.

Taigi reikalavimo perleidimo sandorio tikslas (pagrindas) egzistuoja visada, nors ir ne visada matomas. Be to, ir įstatymų leidėjas nereikalauja nurodyti pagrindą ar pranešant skolininkui apie reikalavimo perleidimą informuoti jį apie perleidimo pagrindus. Bet perleidimo pagrindas (tikslas) yra svarbus ir vertintinas drauge su pačiu cesijos sandoriu, ir gali nulemti tokio sandorio teisėtumo ir pagrįstumo vertinimą. Pažymėtina, kad, kaip rodo teisminė praktika, reikalavimų perleidimo institutas kartais yra naudojamas pažeidžiant sąžiningumo, teisingumo bei protingumo principams, ypač įmonių bankroto atveju.

Antai Lietuvos apeliacinio teismo teisėjų kolegija, vertindama reikalavimų perleidimo sutartį, kurią UAB „Senieji Rubikiai“ prieš pat bankroto bylos jai iškėlimą sudarė su UAB „Lietuvos draudimo“ kreditų draudimu, perleisdama savo reikalavimo teises į UAB „Senieji Rubi-

kliai" skolininkų skolas. Kartu UAB „Senieji Rubikiai“ neteko reikalavimo teisės sutartyje įvardytų skolininkų atžvilgiu, ir bendrovės turtas tokiu būdu sumažėjo perleistų reikalavimų suma. Lietuvos apeliacinio teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija pagrįstai įvertino sutarties sudarymą bankroto kontekste, t. y. konstatavo, kad reikalavimų perleidimo sutartis sudaryta žinant, kad įmonės finansinė padėtis yra labai prasta, o UAB „Lietuvos draudimas“, įgydamas reikalavimo teisę į sutartyje nurodytą sumą, kartu atima iš sutartyje įvardytų skolininkų gauti reikalavimo patenkinimą kitiems UAB „Senieji Rubikiai“ kreditoriams bankroto byloje, tokiu būdu netiesiogiai pažeisdamas kitų kreditorių interesus. Teisėjų kolegija padarė išvadą, kad, atsižvelgiant į sutarties sudarymo aplinkybes, abejotina, ar sandorio dalyvių veiksmai atitinka sąžiningumo principus (c.b. Nr. 2–379/2001).

Apie tai, kad cesija nėra abstraktus savarankiškas sandoris, o yra susietas su pagrindiniu sandoriu, kuriame įvyko asmenų pasikeitimas, byloja faktas, kad naujajame CK 6 knygos VI skyriuje „Reikalavimo perleidimas“ yra reglamentuojami daugiausia santykiai tarp skolininko ir naujojo bei senojo kreditoriaus, ir gerokai mažiau santykiai tarp senojo ir naujojo kreditoriaus. Be to, cesijos sandoriai gali būti atlygintiniai ir neatlygintiniai, vienašaliai ir dvišaliai, kai kada realiniai, kai kada konsensualiniai, todėl cesija nėra nurodoma kodekso skyriuose, reglamentuojančiuose atskiras sutarčių rūšis, t. y. nėra išskirta kaip savarankiškas sandoris, išskyrus faktoringą, kuris turi aiškius kvalifikuojančius šią sutartį požymius. Kaip nurodo M. Braginskis, tokia amorfinė cesijos būseną panaikina galimybę ją laikyti savarankiška sutartine konstrukcija [1, p. 446].

Romėnų teisėje cesija buvo pripažįstama abstrakčiu sandoriu, t. y. buvo laikoma, kad jos galiojimas nepriklauso nuo pagrindo, dėl kurio reikalavimas buvo perleistas. Jei laikytumėms tokios nuostatos, cesijos atveju reikalavimo teisė pereina naujam kreditoriui, net jei niekada nebus pasiektas tikslas, kurio šalys siekė tokio reikalavimo perleidimu.

V. Staskonis nurodo, kad abstrakčiu laikytinas sandoris, kuriame nenurodytas jo pagrindas. Iš tokio sandorio turinio negalima numatyti, kokio teisinio tikslo siekiant jis sudarytas. Tai nuo savo pagrindo abstrahuotas sandoris [2, p. 187]. Ar yra pagrindo laikyti cesiją abstrakčiu sandoriu, ir kokios būtų tokio pripažinimo teisinės pasekmės?

A skolingas B, o C skolingas A. A perleidžia savo reikalavimą C atžvilgiu B norėdamas padengti savo skolą jam. Vėliau paaiškėja, jog skola jau sumokėta. Bet reikalavimo teisė jau perleista B. Taigi, jei atsiribojame nuo tikslo, A, perleidęs savo reikalavimą cesijos būdu, neturėtų galimybių taikyti teisinių priemonių B ir patirtų nuostolių.

Cesija gali būti įvykdyta įvairiais tikslais ir įvairiausių sandorių pagrindu. Dažniausiai cesija vyksta pirkimo–pardavimo sutarties pagrindu, bet gali būti taip pat ir mainų, ir dovanojimo, ir kitų sutartinių konstrukcijų. Nors cesijos pagrindo (tikslo) sutartyje nenurodymas nedaro cesijos negaliojančia, neabejotinai cesijos tikslas yra reikšmingas, nes, jei perleidimo tikslas nepasiektas, perleidėjas turi turėti teisę išreikalauti iš naujojo kreditoriaus be pagrindo įgytą turtą. Todėl negalima būtų cesijos laikyti nuo savo pagrindo (tikslo) abstrahuotu sandoriu.

Nuo reikalavimo perleidimo būtina skirti atvejus, kai kreditorius nenori perleisti savo reikalavimo teisės, o tik nurodo trečiąjį asmenį kaip subjektą, kuriam turi būti pateiktas įvykdymas.

Pavyzdžiui, AB kreipiasi į teismą su reikalavimu išieškoti iš individualios įmonės baudas už apmokėjimo už produkciją terminų praleidimą. Nustatyta, kad pagal sutartį ieškovas perdavė prekes atsakovui, o atsakovas priėmė jas ir surašė priėmimo aktą. Kadangi apmokėjimas buvo pavėluotas, pardavėjas kreipėsi dėl sutartinių netesybų. Atsakovas, pareikšdamas atsikirtimus, rėmėsi tuo, kad apmokėjimas buvo įvykdytas trečiajam asmeniui pagal pardavėjo nurodymą. Perduodamas savo teisę į apmokėjimą už prekes, ieškovas tuo pat metu neteko teisės reikalauti netesybų.

Teismas tokį ieškinį turėtų tenkinti, nes vykdymo peradresavimas trečiajam asmeniui, kuris kildintinas iš pirkimo–pardavimo sutarties, negali būti laikomas reikalavimo perleidimu. Toks peradresavimas nesuteikia trečiajam asmeniui teisės reikalauti, kad skolininkas įvykdytų prievolę.

Dažniausiai cesija vertinama kaip sutartis tarp pirminio ir naujojo kreditoriaus. Sistemėnė normų analizė leidžia daryti išvadą, jog nepakanka tik vienašališko kreditoriaus pareiš-

kimo, kad jis perleidžia reikalavimą; būtina, kad naujasis kreditorius su tuo sutiktų. Skolininkas informuotinas, bet reikalavimo teisių perėjimas naujam kreditoriui dažniausiai nesiejamas su momentu, kada apie tai sužinojo skolininkas. 6.109 straipsnis tik duoda nuorodą į reikalavimo perleidimo fakto panaudojimo prieš trečiuosius asmenis momentą ir sieja tai arba su skolininko sutikimu, arba momentu, kai skolininkas gavo reikalavimo perleidimo įrodymą.

6.104 straipsnis reikalauja, kad pradinis kreditorius naujam kreditoriui perduotų dokumentus, patvirtinančius reikalavimo teisę bei papildomas teises. Šios pareigos neįvykdymas nereiškia cesijos nebuvimo, nes cesija įvyko, ir naujasis kreditorius turi teisę reikalauti dokumentų realizuoti perleistą teisę.

6.103 straipsnis nurodo, kad reikalavimo perleidimo sutarties formai taikomi tokie pat reikalavimai kaip ir pagrindinei prievolei. Formos nesilaikymo teisinėms pasekmėms taikytinos bendrosios sandorių formos nuostatos.

Pagal bendrą taisyklę kreditorius turi teisę perleisti reikalavimą be skolininko sutikimo, bet sutartis arba įstatymas gali numatyti tokio sutikimo būtinumą (6.101 str. 1 d.). T. y., jei ko kita nenustato įstatymas, niekas nedraudžia šalims įtraukti į sutartį sąlygą, pagal kurią kreditorius netenka teisės perleisti reikalavimą trečiajam asmeniui. Jei tokios sąlygos sutartyje nėra, kreditorius gali perleisti savo reikalavimo teisę, neatsiklausdamas skolininko. Bet be skolininko sutikimo kreditoriui draudžiama perleisti reikalavimą, jeigu skolininko asmuo turi kreditoriui esminės reikšmės (6.101 str. 5 d.). Tai labai svarbi NCK nuostata, kurios nebuvo 1964 m. CK.

Pavyzdžiui, sutartimi viena šalis įsipareigoja teikti kreditus prekine arba pinigine forma, t. y. bankas ar kita kredito įstaiga įsipareigoja teikti pinigines lėšas sutartyje numatytomis sąlygomis ir dydžiais. Kredito įstaiga šiame etape yra skolininkas pagal kreditavimo sutartį. Tokią prievolę ji prisiima konkreto asmens, kurio mokumas nekelia abejonių, atžvilgiu. Tarp šalių šiame etape egzistuoja fiduciariniai santykiai, todėl reikalavimo perleidimas be kredito įstaigos sutikimo nėra galimas.

Galiojant 1964 m. CK nebuvo galima vienareikšmiškai atsakyti į klausimą, ar galima cesija valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo sandoriuose, jei laikysime cesiją abstrakčiu sandoriu. Neabejotina, kad privatizavimo sandoris yra specifinis, sudaromas vadovaujantis Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymo reikalavimais. Viena sandorio šalių – privatizavimo objekto valdytojas (valstybės turto fondas ar kita įstaiga, ar savivaldybė) – privatizavimo sandoriu įsipareigoja perduoti privatizavimo objektą, o kita sandorio šalis – potencialus pirkėjas – sumokėti sutartyje nustatytą sumą bei įvykdyti kitus sutartyje nustatytus įsipareigojimus. Atsižvelgiant į skirtingus privatizavimo būdus, potencialiam pirkėjui keliami tam tikri reikalavimai. Todėl, nors Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymas tiesiogiai nedraudžia potencialiam pirkėjui perleisti savo reikalavimo į privatizuojamą objektą, bet pirkėjas renkamas atsižvelgiant į jo individualias savybes (mokumą, veiklos pobūdį ir pan.). Čia neabejotinai svarbi naujojo CK 6.101 straipsnio 5 dalies nuostata, kokios nebuvo 1964 m. CK, kad be skolininko sutikimo kreditoriui draudžiama perleisti reikalavimą, jeigu kreditoriaus asmuo turi skolininkui esminės reikšmės. Be to, potencialus pirkėjas tokiose sutartyse įsipareigoja, pavyzdžiui, išlaikyti tam tikrą laikotarpį nustatytą darbo vietų skaičių ir pan., tai šiuo lygmeniu pirkėjas tuo pat metu yra ir skolininkas, t. y. reikalavimo perleidimas būtų tuo pat metu ir skolos perkėlimu, kuriam, vadovaujantis CK nuostatomis, yra reikalingas kreditoriaus (valstybės turto fondo ar kitos valstybės įstaigos, įmonės ar organizacijos ar savivaldybės) sutikimas.

Naujasis CK, pripažindamas reikalavimo perleidimo teisę kaip bendrą taisyklę, tuo pat metu 6.102 straipsnyje tiesiogiai nurodo atvejus, kai reikalavimą perleisti draudžiama. Svarbios šiuo atveju yra naujojo kodekso nuostatos, numatančios, be jau žinomo pagrindo – draudimo perleisti reikalavimą, susijusį su kreditoriaus asmeniu, du naujus pagrindus – 1) draudimą perleisti reikalavimą, kurio atžvilgiu negalimas išieškojimas, taip pat 2) draudimą perleisti reikalavimą teisėjui, prokurorui ar advokatui, kurie dėl šio reikalavimo iškeltoje byloje atlieka savo tarnybines pareigas.

Beje, CK 6.102 straipsnio 3 dalis draudžia perleisti reikalavimą, kuris neatsiejamai susijęs su kreditoriaus asmeniu (reikalavimą išlaikyti, reikalavimą atlyginti žalą, padarytą dėl svei-

*katos sužalojimo ar gyvybės atėmimo ir kt.). Neabejotina, kad šiai grupei turėtų būti priskirtini ir reikalavimai dėl pensijų, pašalpų. Kreditorių pasikeitimas tokiose prievolėse prieštarauja jų prigimčiai. Nors 6.102 straipsnyje išvardyti tik trys atvejai, kai draudžiama perleisti reikalavimą, bet šio sąrašo negalėtume laikyti baigtiniu, nes specialūs įstatymai gali numatyti specialius reikalavimo perleidimo draudimo ar ribojimo atvejus arba tai turi išplaukti iš įstatymų nuostatų arba sutarties esmės aiškinimo. Pavyzdžiui, aiškinant 6.449 straipsnį dėl subjektų, galinčių būti neterminuotos rentos gavėjais, tiktai *fiziniam asmeniui ir pelno nesiekiantiems juridiniams asmenims, kurie užsiima globa, gali rentos gavėjas perleisti savo teises ir pan.**

Tiek teorijoje, tiek ir praktikoje neretai kildavo klausimas dėl atskiro perleidimo pagrindinių ir užtikrinančiųjų teisių. Subsidiarus papildomų, užtikrinančių prievolių pobūdis reikštų, kad papildomos teisės negali būti perduodamos atskirai nuo pagrindinių. Tokia linkme ėjo teisminė praktika, sistemiškai aiškindama 1964 m. CK nuostatas. Dabar tai 6.101 straipsnio 2 dalis, nurodanti, jog *reikalavimo įgijėjui pereina ir prievolės įvykdymui užtikrinti nustatytos teisės bei kitos papildomos teisės*. Numatyta tik įkeitimu užtikrinto reikalavimo perleidimo ypatinga procedūra, nes pagal CK 6.104 straipsnio 2 dalį *tokio reikalavimo perleidimas turi būti pažymimas hipotekos registre*.

Svarbios yra naujojo CK 6.101 straipsnio 4 dalies nuostatos, nurodančios reikalavimų perėjimo **įstatymų pagrindu** atvejus; 1) *kai įvyksta universalus kreditoriaus teisių perėmimas (tai aiškintina kaip paveldėjimas – fizinio asmens arba reorganizavimas – juridinio asmens atžvilgiu; 2) kai teismo sprendimu kreditoriaus teisės perkeliamos kitam asmeniui, jeigu tokią galimybę numato įstatymai; 3) kai skolininko laiduotojas arba įkaito davėjas, kurie nėra užtikrintos prievolės šalys, prievolę įvykdo už skolininką; 4) kai regresu tvarka draudimo įmonei pereina kreditoriaus teisės, susijusios su skolininku, atsakingu už draudiminį įvykį; 5) kitais įstatymų nustatytais atvejais (taigi sąrašas nebaigtinis, išvardyti tik būdingiausi atvejai)*. Tai, kad nebuvo 1964 m. CK nuostatose apie reikalavimo perleidimą išvardytų įstatyminių pagrindų, lėmė ne visada vienodą reikalavimo perleidimo pagrindų aiškinimą taip pat ir teismų praktikoje. Nemažai buvo išnagrinėta bylų, kai mirus paskolos davėjui, įpėdinis, paveldėjęs visą turtą, bylinėjasi dėl skolos išieškojimo iš palikėjo skolininko.

Pavyzdžiui, vienoje tokioje byloje 1 instancijos teismas atmetė ieškovo ieškinį, nurodydamas, kad ieškovas neįrodė, jog jam buvo perleista reikalavimo teisė. Apygardos teismas priėmė sprendimą ieškinį patenkinti, kasacinis teismas paliko jį nepakeistą. LAT kolegija konstatavo, kad pradiniam kreditoriui mirus, asmenų pasikeitimas prievolėje pagal CK 238–241 straipsnio nuostatas nenumatytas, bet teisėjų kolegija nurodė, kad paveldėjimas taip pat yra vienas iš būdų prievolėje pasikeisti asmenims (LAT Civilinių bylų skyriaus 2000 m. birželio 5 d. nutartis c.b. Nr. 3K–3–643/2000 S. Jonaitis v L. Puipienė, kat. 43).

Be to, naujajame CK specialūs reikalavimų perleidimo galimybių atvejai aptarti CK 6.536 straipsnio 2 dalyje, kuri *neleidžia įmonės nuomos atveju perleisti nuomininkui nuomotojo teises, įgytas licencijos pagrindu, taip pat 6. 783 straipsnio 3 dalis, kurioje nurodoma galimybė perleisti komitentui reikalavimo teisę, neatsižvelgiant į tai, kad komisieriaus ir trečiojo asmens sandoris draudžia ar riboja tokį perleidimą, jeigu trečiasis asmuo, neįvykdo sandorio, sudaryto su komisieriumi.*

Naujasis kodeksas išsprendžia ir nevienareikšmiškai teisinėje literatūroje ir praktikoje traktuotą klausimą, ar galima perleisti nepakankamai apibrėžtą reikalavimą, arba reikalavimą, kurį vykdyti terminas dar nėra suėjęs. CK 6.101 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad „*galima perleisti ir būsimą reikalavimą*“. Be to, 6.105 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad *pradinis kreditorius atsako naujam kreditoriui už perduoto reikalavimo negaliojimą*. Taigi iš šio straipsnio analizės darytina išvada, kad perleidus nepakankamai aiškų reikalavimą, naujasis kreditorius patektų į tokią pat padėtį, kaip ir ankstesnis reikalavimo atžvilgiu. Bet jei reikalavimas bus pripažintas negaliojančiu, atsakomybė tenka pradiniam kreditoriui. Bet teisinėje literatūroje galima rasti ir kitų nuomonių. Antai M. Braginskis dėl nepakankamai apibrėžto reikalavimo reiškia kitokią nuomonę, nurodydamas, jog jei teisė yra nei apibrėžta, nei apibrėžtina, yra pagrindas laikyti sutartį, kurios pagrindu turi vykti cesija, neturinčia dalyko sąlygos, o tai yra esminė sutarties sąlyga [1, p. 472].

Pažymėtina, kad nevienodai teisinėje literatūroje ir teismų praktikoje buvo sprendžiama tuo atveju, kai kreditorius perleidžia ne visą savo reikalavimą, o tik jo dalį, nes 1964 m. CK 238 straipsnyje nepasakyta apie galimybę perkeisti reikalavimo dalį. Teisminėje praktikoje nereti atvejai, kai teismai sprendė, jog negalima perduoti trečiajam asmeniui tik dalies reikalavimo, nes tokiu atveju neįvyksta visiškas asmenų pasikeitimas prievolėje. Bet paskutinių metų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje šis klausimas spręstas kitaip.

Vienoje iš civilinių bylų, išnagrinėtų taip pat ir LAT, buvo nuspręsta, jog „hipotekos teisėjas netinkamai aiškino įstatymą, nurodydamas, kad įstatymas nenumato dalies reikalavimo perleidimo. Santykiams, kuriuos reguliuoja privatinė teisė, būdingas dispozityvumas <.....>. Civilinėje teisėje galima viskas, ko nedraudžia įstatymas ir kas neprieštaruoja bendriesiems teisės principams, teisingumui, protingumui ir sąžiningumui. Galiojantis CK nenustato draudimo perleisti tik dalį reikalavimo teisės. Vadinasi, reikalavimo teisės dalį galima perleisti, išskyrus atvejus, kai pati reikalavimo teisė yra nedali. <..> Nagrinėjamoje byloje buvo perleista dalis piniginio reikalavimo, t. y. dalaus reikalavimo, todėl tokia sutartis yra galiojanti (LAT Civilinių bylų skyriaus 2000 m. gegužės 15 d. nutartis Nr. 3K–3–545/2000, pagal pareiškėjo AB Lietuvos žemės ūkio bankas prašymą įregistruoti Kilnojamojo turto įkeitimo lakšto pakeitimą, kat. 14).

Pagal NCK 101 straipsnio 1 dalį galima perleisti *visą reikalavimą ar jo dalį*. Tai natūralu ir pateisinama, jei kalbama apie pinigus ar rūšiniais požymiais apibrėžtus daiktus. Ankstesnis kreditorius tokiu atveju netenka reikalavimo teisės perleistoje dalyje, t. y. toje dalyje jis iš prievolės pasitraukia, jį pakeičia naujasis kreditorius. Skolininko padėtis nesikeičia, nes nesikeičia skolos suma.

Beje, pakankamai paplitusi nuomonė, kad perleidžiant reikalavimus pagal vadinaamasias „*tęstines sutartis*“ (produkcijos tiekimas dalimis per metus, energijos tiekimas ir kt.) turi visiškai ir besąlygiškai pasikeisti kreditorius, nes negalima perleisti teisės gauti tik dalį įsiskolinimo iš pirkėjų (vartotojų), neperkeliant kartu visų iš sutarties kylančių pareigų. Bet gi įstatyme nėra įtvirtinta taisyklė, kad kreditorius, perleisdamas savo teises pagal dvišalę sutartį, būtinai turi perkelti ir savo pareigas naujam kreditoriui. Atvirkščiai, atskirų kodekso normų analizė leidžia daryti priešingą išvadą. Antai pagal NCK 6.490 straipsnio 6 dalį *subnuomos ar panaudos atveju atsakingas nuomotojui pagal nuomos sutartį yra nuomininkas*. Todėl reikia pritari tiems autoriams, kurie nurodo, jog sutarties tęstinumas neturi įtakos galimybės perleisti reikalavimą ar jo dalį [2, p. 466].

Naujojo CK 6.104 straipsnis įpareigoja pirminį kreditorių perduoti naujam kreditoriui dokumentus, patvirtinančius reikalavimo teisę bei papildomas teises, taip pat ir teisę į palūkanas. Skolininkas turi teisę reikšti naujojo kreditoriaus reikalavimams visus atsikirtimus, kuriuos jis turėjo teisę reikšti pradiniam kreditoriui tuo metu, kai gavo pranešimą apie reikalavimo perleidimą (CK 6.107 str. 1 d.).

Reikalavimo perleidimo formos reikalavimai tokie pat kaip ir pagrindinės prievolės (CK 6.103 str.). O tai reiškia, kad jei perleidžiamas reikalavimas, pvz., įmonės pirkimo–pardavimo sutartyje, reikalingas vienas rašytinės formos abiejų šalių pasirašytas dokumentas, patvirtintas notaro, kaip ir reikalauja 6.403 straipsnis; įkeičiant nekilnojamąjį turtą – rašytinė, notariškai patvirtinta ir įregistruota sutartis ir t. t. 1964 m. CK 243 straipsnis sandoriams tiek dėl reikalavimo perleidimo, tiek dėl skolos perkėlimo numatė tokią pat formą kaip ir pagrindinio sandorio, o naujajame CK reikalavimo perleidimo ir skolos perkėlimo sandorių formos reikalavimai skirtingi. Apie tai bus kalbama vėliau.

2. Faktoringo sutartis

Pavadinimas kilęs iš anglų kalbos žodžio „*factor*“, reiškiančio finansinį agentą, komisierių. Tai naujas mūsų civilinės teisės institutas, sutartis, priskiriama komercinių sutarčių grupei. Apskritai ši sutartis rinkos ekonomikos valstybėse žinoma apie šimtą metų. Savo prigimtimi tai yra cesija, bet turinti savitus kvalifikuojančius požymius, kurie leido šią cesijos rūšį laikyti savarankiška sutartimi, todėl naujajame CK ši sutartis apibrėžta 6 knygos IV dalyje Atskiros sutarčių rūšys.

Faktoringo sutartimi viena šalis (finansuotojas) perduoda arba įsipareigoja perduoti kitai šaliai (klientui) pinigus mainais už kliento (kreditoriaus) piniginį reikalavimą, susijusį su prekių pardavimu, darbų atlikimu ar paslaugų teikimu trečiajam asmeniui (skolininkui), o klientas perleidžia arba įsipareigoja perleisti finansuotojui piniginį reikalavimą skolininkui (finansavimas, numatant sąlygą perleisti piniginį reikalavimą) ir mokėti sutartyje numatytą atlyginimą (CK 6.603 str.). Kitaip tariant, faktoringas yra ne kas kita, kaip vieno asmens finansavimas kito asmens, numatant sąlygą apmokėti teisių perėmimo formą. Iš sutarties apibūdinimo darytina išvada, kad tai atlygintinė sutartis, kuri gali būti tiek realinė, tiek ir konsensuali.

Pažymėtina, kad perdavimą (arba įsipareigojimą perduoti) pinigus, mainais už kliento piniginį reikalavimą, susijusį su prekių perdavimu, apibūdina du momentai:

1. Faktoringo teisiniais santykiais siekiama tų pačių tikslų, kaip ir paprastos cesijos atveju – perleisti reikalavimo teisę. Todėl nors 45 skyriuje, kuris reglamentuoja faktoringą ir nėra nuorodų į cesiją reglamentuojančias normas, jos yra taikomos *mutatis mutandis*. Antai faktoringo sutarties forma nėra aptarta CK XLV skyriuje, reglamentuojančiame faktoringą, todėl sutarties formai yra taikytinos cesijos sutarties nuostatos.
2. Faktoringas nedubliuoja cesijos instituto. Jis turi savą specifiką. Kvalifikuojančiais faktoringo požymiais (palyginti su cesija) yra:
 - Piniginis perleidžiamo reikalavimo pobūdis;
 - Išankstinė apmokėjimo forma ;
 - Finansuotoju gali būti tik bankas ar kitas pelno siekiantis juridinis asmuo, įstatymų nustatyta tvarka turintis teisę vykdyti faktoringo veiklą.

Jei nėra bent vieno iš šių požymių, nėra ir faktoringo.

Pažymėtina, kad pagal faktoringo sutartį (skirtingai nuo cesijos) – negalioja draudimas perleisti piniginį reikalavimą (CK 6.907 str. 1 d.), t. y. piniginio reikalavimo perleidimas finansuotojui galioja ir tais atvejais, kai kliento ir skolininko sudaryta sutartis tai draudžia. Šios nuostatos esmė yra ta, kad piniginio reikalavimo perleidimas bus teisėtas net ir tuo atveju, kai tarp kliento (kreditoriaus) ir skolininko prieš tai buvo sudaryta sutartis, numatant sąlygą, draudžiančią perleisti reikalavimą. Iš esmės ši nuostata prieštarauja sutarties sąlygų privalomumo šalims principui, taip pat yra išimtis iš sutarčių laisvės principo, ir tokią nuostatą pateisinti galima nebent verslo plėtojimo tikslais. Mat pasitelkus faktoringą verslininkams už-

tikrinama galimybė gauti piniginių lėšų iš finansinio tarpininko. Bet šiuo atveju konfliktą išsprendžia ir sąžiningą skolininką gina 6.907 straipsnio 2 dalis, numatanti, kad šio straipsnio 1 dalyje nustatyta taisyklė neatleidžia kliento nuo prievolių ir atsakomybės skolininkui už sutarties sąlygas, draudžiančios ar ribojančios reikalavimo perleidimą, pažeidimą. Bet skolininkas negali savo gynybai naudoti finansuotojui tų reikalavimų, kuriuos skolininkas galėjo pareikšti klientui dėl to, kad klientas pažeidė draudimą perleisti piniginį reikalavimą.

3. Skolos perkėlimas

Atskiros skolos perkėlimo instituto normos yra tapačios reikalavimo perleidimo nuostatoms. Antai, kadangi abiem atvejais kinta subjektinė prievolės sudėtis, bet nekinta pati sutartinė prievolė, naujasis skolininkas, kaip ir reikalavimų perleidimo atveju, gali reikšti kreditoriaus reikalavimams visus atsikirtimus, paremtus kreditoriaus ir pirminio skolininko prievolių santykiu (CK 6.119 str. 1 d.). Esminis skolos perkėlimo ir reikalavimo perleidimo skirtumas – skolos perkėlimo atveju visada reikia gauti kreditoriaus sutikimą (CK 6.116 str. 1 p.). Toks reikalavimas suprantamas ir pateisinamas – nuo skolininko asmens priklauso realaus ir tinkamo sutarties įsipareigojimo įvykdymas. Tik skolos perkėlimo formą CK numato rašytinę (6.118 str.), o reikalavimo perleidimo atveju taikomi tokie pat formos reikalavimai kaip ir pagrindinės prievolės (6.103 str.). Tokie skirtumai kelia abejonių. Pavyzdžiui, jei skolininkas yra užtikrinęs skolos grąžinimą hipoteka, tai skolininko pasikeitimas, manau, reikalautų atitinkamos būtinos hipotekos dokumentų formos. Be to, skirtingas reikalavimo perleidimo ir skolos perkėlimo formos reglamentavimas, manau, apsunkina klausimų sprendimą tais atvejais, kai tuo pačiu metu yra perleidžiamas reikalavimas ir perkeliama skola.

Beje, kaip jau minėta, skolos perkėlimo ir reikalavimų perleidimo tuo pat metu atvejai ypač dažni buvo bankų griūties metais. Tradicinis atvejis – du ūkio subjektai yra susiję su bankrutuojančiu banku, vienas yra banko kreditorius, turintis sąskaitą banke, kitas – banko skolininkas, paėmęs iš banko paskolą. Banko kreditorius perleidžia savo reikalavimą banko skolininkui, o banko skolininkas reikalauja banką užskaityti reikalavimo perleidimo sumą paskolai grąžinti. Teismai įvairiai sprendė tokias bylas. Bet nusistovėjusi teisminė praktika eina tuo keliu, jog tokia perleidimų komplekse vyksta ne tik reikalavimo perleidimas, kur nereikalingas skolininko (banko) sutikimas, bet ir skolos perkėlimas (tarp banko kaip kreditoriaus ir jo skolininko), todėl tokiai operacijai reikalingas banko (kreditoriaus) sutikimas.

4. Reikalavimo perleidimas trečiajam asmeniui regresu tvarka (subrogacija)

Pažymėtina, kad 1964 m. CK nebuvo straipsnių, skirtų regresui. Tiesa, atskiri CK straipsniai numatė regresu teises, pavyzdžiui, CK 190 straipsnis, numatė skolininko, įvykdžiusio solidarinę pareigą, reikalavimo atgręžtine tvarka procedūrą; CK 216 straipsnis numatė laiduotojo, įvykdžiusio prievolę, teisę atgręžtinio reikalavimo būdu reikalauti iš skolininko savo sumokėtos sumos ir kt. Bet regresu atveju regredentas visada buvo skolininku pagrindinėje sutartyje.

Naujojo CK 6 knygos VII skyrius reglamentuoja reikalavimo perėjimą trečiajam asmeniui regresu (subrogacijos) tvarka. t. y. sutapatinant regresu ir subrogacijos sampratą (subrogacija laikytinas, pvz., draudėjo teisių perėjimas draudikui – CK 6. 1015 str., t, y., kai kreditoriui teisės pereina pagal prievolę kitam asmeniui), regresu reikia suvokti plačiau nei iki šiol. Apie tai leidžia spręsti taip pat 6 knygos VII skyriaus normų analizė.

Pagal CK 6.111 straipsnį regresu tvarka gali pereiti reikalavimas trečiajam asmeniui rašytinės sutarties arba įstatymų pagrindu, o CK 6.112 straipsnis reglamentuoja reikalavimo perėjimo regresu tvarka atvejus taip pat ir tada, kai reikalavimas patenkinamas iš trečiojo asmens turto (CK 6.112 str. 1 p.)

Subrogacija yra labai panaši į reikalavimų perėjimą (išlieka tas pats skolininkas, tie patys sutartinės prievolės užtikrinimo būdai, tos pačios palūkanos). Bet teisinėje literatūroje pagrįstai atskiriamos šios dvi konstrukcijos.

Reikia sutikti su M. Braginskiu, nurodančiu, kad esminis regreso ir cesijos skirtumas yra pačioje atitinkamos teisės esmėje: regreso atveju atsiranda teisė, o cesijos atveju perduodama jau atsiradusi teisė [1, p. 468]. Cesijos atveju cesionarius siekia įgyti teisę, kuri priklauso cedentui, o subrogacijos – pašalinti skolininką iš prievolės. Reikalavimo perleidimą reglamentuojančios normos subrogacijos atveju taikomos tiek, kiek ko kita nėra numačiusios subrogacijos skirsnio nuostatos.

Apskritai asmenų pasikeitimo prievolėje atskiri institutai iš tiesų yra reikšmingi civilinei-teisinei apyvartai. Todėl teisingas naujojo CK normų aiškinimas ir taikymas itin svarbus.

LITERATŪRA

1. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая. – Москва, 2000.
2. Скловский К. И. Собственность в гражданском праве. – Москва, 1999.
3. Civilinė teisė. – Kaunas: Vijusta, 1997.
4. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. – Vilnius: Justitia, 1999.
5. 1964 m. Lietuvos civilinis kodeksas.
6. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000 m. rugsėjo 6 d. Nr. 74.
7. Lietuvos apeliacinio teismo civilinių bylų skyriaus c.b. Nr. 2–379/2001.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus c.b. Nr. 3K–3–643/2000.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus c.b. Nr. 3K–3–545/2000.

Change of Persons in an Obligation (Some Theoretical and Practical Aspects)

Assoc. Prof. Dr. Dangutė Ambrasienė

The Supreme Court of Lithuania

SUMMARY

The institutes of a change of persons in an obligation are of great significance in the civil law today. Therefore, accurate interpretation and application of the relevant provisions of the new Civil Code is of great importance. The article presents an analysis of theoretical and practical aspects of the assignment of claims (cessio), delegation of debts (cessio debetis), factoring contract and subrogation, their similarities and differences as well as the existing court practice in respect of these institutes. The analysis presents reasons why an assignment of claims should not be considered an abstract contract. Particular attention is given to the factoring contract, which is new in the Civil Code of the Republic of Lithuania.